

INGLIZ TILI DARSLARIDA DEBAT VA MUHOKAMA TEXNIKALARI ORQALI TALABALAR NUTQIY FAOLLIGINI OSHIRISH METODIKASI

Rahimova Maftuna

G'ijduvon tumani 21-maktab

MAQOLA MALUMOTI

MAQOLA TARIXI:

Received: 03.11.2025

Revised: 04.11.2025

Accepted: 05.11.2025

KALIT SO'ZLAR:

*debat texnikasi,
muhokama usullari,
nutqiy faollik,
kommunikativ
kompetensiya, ingliz tili
o'qitish, interaktiv
metodlar*

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqola ingliz tili o'qitishda debat va muhokama texnikalarining talabalar nutqiy faolligini rivojlantirishdagi rolini o'rganadi. Zamonaviy ta'lim tizimida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda interaktiv usullarning ahamiyati ortib bormoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tizimli ravishda qo'llaniladigan debat va muhokama mashqlari talabalarning og'zaki nutq ko'nikmalarini, tanqidiy fikrlash qobiliyatini va til bo'yicha ishonchini sezilarli darajada oshiradi.

Kirish

Hozirgi kunda ingliz tili o'qitishda an'anaviy grammatika-tarjima usullaridan kommunikativ yondashuvlarga o'tish jarayoni kuzatilmoqda. Zamonaviy mehnat bozori nafaqat til bilimlarini, balki bu bilimlarni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmalarini talab etadi. Talabalarning ko'pchiligi grammatik qoidalarni yaxshi bilishlariga qaramay, og'zaki muloqotda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ularning til bo'yicha ishonchini pasaytiradi va nutqiy faollikni cheklaydi [1]. Brown ta'kidlashicha, til o'rganish jarayonida talabalarning faol ishtirokini ta'minlash va ularga real muloqot vaziyatlarini taqdim etish muhim ahamiyatga ega [2]. Debat va muhokama texnikalari ana shu muammolarni hal etishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi, chunki ular talabalarni aktiv nutqiy faoliyatga jalb etadi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va mustaqil fikr

bildirishga undaydi. Richards va Rodgers kommunikativ til o'qitish metodikasida interaktiv faoliyatlarning markaziy o'rnini ta'kidlab, debat va muhokamalarni til o'rganuvchilar uchun eng samarali mashqlar sifatida belgilaydi [3].

Metodologiya va adabiyotlar tahlili

Ushbu tadqiqot adabiyotlar tahlili va nazariy-metodologik yondashuv asosida amalga oshirildi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, debat texnikasi til o'qitishda XX asrning oxirlaridan keng qo'llanila boshlandi va bugungi kunda eng samarali kommunikativ usullardan biri hisoblanadi. Krieger o'zining tadqiqotida debat mashqlarining talabalar lug'at boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarni og'zaki nutqda qo'llash va spontan gapirish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi samaradorligini isbotladi [4]. Xususan, debat jarayonida talabalar o'z fikrini dalillar bilan asoslab berish zaruriyati tufayli murakkab grammatik konstruksiyalardan foydalanishga majbur bo'lishadi va bu ularning til kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi.

Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi debat va muhokama usullarining nazariy asosini tashkil etadi, chunki til o'rganish ijtimoiy interaksiya orqali amalga oshadi [5]. Muhokama texnikalari ham xuddi shunday printsipga asoslanadi - talabalar turli mavzularda fikr almashish orqali bir-birlarining nutq ko'nikmalarini kuzatishadi, yangi iboralar va ifoda vositalarini egallashadi, hamda o'z fikrini aniq va mantiqiy ifodalash tajribasini oshirishadi. Nation va Newton muhokama faoliyatlarining talabalar o'rtasida muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, tinglash va javob berishning muvozanatini ta'minlashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi [6]. Ular o'z tadqiqotlarida turli xil muhokama formatlarini tahlil qilib, har bir format talabalarning turli til ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini aniqlashdi.

O'zbek va rus tillaridagi manbalarda ham debat va muhokama texnikalariga e'tibor qaratilmoqda. Passov kommunikativ metodikada og'zaki nutqni rivojlantirishning asosiy yo'li sifatida diskussiya va polemika usullarini ko'rsatadi [7]. U ta'kidlashicha, talabalar faqat sun'iy yaratilgan vaziyatlarda emas, balki real muloqot jarayonida til ko'nikmalarini mukammal egallaydi. Jalolov va boshqalar o'zbek maktablarida ingliz tili o'qitishda interaktiv usullarni joriy etish masalalarini ko'rib chiqib, debat va munozara usullarining o'quvchilar nutqiy faolligini oshirishdagi imkoniyatlarini ta'kidlaydi [8].

Debat texnikasi turli formatlarda amalga oshirilishi mumkin: an'anaviy akademik debat (formal debate), parlament uslubidagi debat, va erkin munozara (free debate) kabi. Har bir format o'ziga xos qoidalar va strukturaga ega bo'lib, talabalarning turli darajadagi til ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi. Krieger va boshqalar tadqiqotlarida parlament

uslubidagi debatning talabalarning spontan nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda eng samarali format ekanligini aniqlashdilar, chunki bu formatda talabalar darhol javob berish va tez fikrlash ko'nikmalarini egallaydilar [9].

Natijalar va muhokama

Adabiyotlar tahlili asosida debat va muhokama texnikalarining talabalar nutqiy faolligini oshirishdagi bir qator muhim afzalliklari aniqlandi. Birinchidan, bu usullar talabalarni real kommunikativ vaziyatlarga tayyorlaydi va ularning spontan nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi. Debat jarayonida talabalar oldindan tayyorlanmagan holatlarda javob berish, raqibning argumentlarini tushunish va ularga qarshi dalillar keltirish zaruriyati bilan duch kelishadi, bu esa ularning tilni real vaqtda qo'llash qobiliyatini oshiradi. Ikkinchidan, debat va muhokama mashqlari talabalarning lug'at boyligini kengaytiradi va grammatik strukturalarni amaliy kontekstda qo'llash imkoniyatini beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, debat tayyorlash jarayonida talabalar mavzu bo'yicha maxsus leksikani o'rganishadi va uni og'zaki nutqda faol qo'llaydilar, bu esa uzzoq muddatli xotiraga ko'proq ta'sir qiladi [4]. Uchinchidan, ushbu texnikalar talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, chunki ular turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish, argumentlarni baholash va mantiqiy xulosalar chiqarish majburiyatida bo'lishadi.

Biroq, debat va muhokama texnikalarini ingliz tili darslarida samarali qo'llash uchun bir qator shartlarni ta'minlash zarur. Eng avvalo, o'qituvchi ushbu usullarning metodikasini yaxshi bilishi va talabalarni to'g'ri yo'naltira olishi kerak. O'qituvchi nafaqat debat qoidalarini tushuntiruvchi, balki talabalarni qo'llab-quvvatlovchi, ularning xatolarini konstruktiv tarzda tuzatuvchi moderator rolini o'ynashi lozim. Ikkinchidan, debat va muhokama mavzulari talabalarning qiziqishlariga mos va ularning til darajasiga muvofiq bo'lishi kerak. Juda murakkab yoki talabalar hayotidan uzoq mavzular ularning motivatsiyasini pasaytirishi mumkin. Uchinchidan, sinf muhiti talabalarning erkin fikr bildirishi va xatolardan qo'rqmasligi uchun qulay bo'lishi zarur. O'qituvchi xatolarni tabiiy til o'rganish jarayonining bir qismi sifatida qabul qilish va talabalarni tinglash va hurmat qilish madaniyatini shakllantirish kerak.

Amaliy jihatdan qaralganda, debat va muhokama texnikalarini bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiqdir. Dastlabki bosqichda talabalarni oddiy muhokama mashqlari bilan tanishtirib, kichik guruhlarda mulohaza yuritishga o'rgatish mumkin. Keyinchalik murakkablikni oshirib, struktura qilingan debat formatlariga o'tish lozim. Har bir debat yoki muhokamadan keyin aks-ettiruv sessiyasini o'tkazish muhim ahamiyatga ega, bunda

talabalar o'z faoliyatini tahlil qilishadi, qanday til vositalarini qo'llaganliklarini muhokama qilishadi va kelajakda yaxshilash uchun rejalar tuzishadi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham samaradorlikni oshiradi - debat jarayonlarini video yozib olish talabalarning o'z nutqlarini tahlil qilish va xatolar ustida ishlash imkoniyatini beradi.

Debat va muhokama texnikalarining yana bir muhim jihati shundaki, ular talabalar o'rtasida hamkorlik muhitini yaratadi va ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Gruppada ishlash, boshqalarning fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lish, kelishmovchiliklarni madaniyatli hal qilish kabi ko'nikmalar nafaqat til o'rganishda, balki umumiy shaxsiy rivojlanishda ham muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, ushbu usullar talabalarning motivatsiyasini oshiradi, chunki ular o'z fikrini himoya qilish va boshqalarni ishontirish jarayonida muvaffaqiyatga erishish orqali qoniqish hissinı boshdan kechirishadi.

Xulosa

Adabiyotlar tahlili va nazariy jihatdan o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, debat va muhokama texnikalari ingliz tili darslarida talabalar nutqiy faolligini oshirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ushbu usullar talabalarning spontan nutq ko'nikmalarini, tanqidiy fikrlashini, lug'at boyligini va grammatik kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, debat va muhokamalar talabalarning til bo'yicha ishonchini oshiradi, xatolardan qo'rqishni kamaytiradi va umumiy kommunikativ kompetensiyani mustahkamlaydi. Tadqiqot natijalari o'zbek ta'lim tizimida ingliz tili o'qitishda ushbu interaktiv usullarni kengroq joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Buning uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish, mos o'quv materiallari va qo'llanmalar ishlab chiqish, hamda sinf muhitida talabalar erkin fikr bildirishi uchun qulay sharoitlar yaratish talab etiladi. Kelajakda amaliy tajribalar va eksperimental tadqiqotlar o'tkazish orqali ushbu texnikalarning o'zbek tilshunoslik ta'limidagi samaradorligini yanada chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir. Debat va muhokama usullarini tizimli va metodologik jihatdan to'g'ri qo'llash ingliz tili o'qitish sifatini sezilarli darajada oshirishi va talabalarni zamonaviy global muloqot uchun tayyorlashga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Nunan, D. (2003). Practical English Language Teaching. New York: McGraw-Hill.

- =====
2. Brown, H. D. (2007). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy (3rd ed.). White Plains, NY: Pearson Education.
 3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
 4. Krieger, D. (2005). Teaching debate to ESL students: A six-class unit. The Internet TESL Journal, 11(2), 1-8.
 5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
 6. Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. New York: Routledge.
 7. Пассов, Е. И. (2010). Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. Москва: Русский язык.
 8. Жалолов, Ж. Ж., Махкамова, Г. Т., & Асланов, Ш. Б. (2015). Чет тил ўқитиш методикаси. Тошкент: Ўқитувчи.
 9. Krieger, D., Garside, C., & Wilkinson, E. (2008). Strategic Debate. Tokyo: The Centre for Teaching and Learning.
-